

отъ caesar още въ ония далечни времена, когато славянитѣ сж били въ сношения съ самитѣ римляни. Въ най-старитѣ паметници се чете *цѣсарь*, по-късно *цѣсарь*¹⁸. Царьтъ за себе си никога не е писалъ „азъ“ или „ние“, а „царство ми“, следвайки споредъ византийски изразъ „*βασιλεὺς μου*“; сж-щото е и у сърбскитѣ крале „кралевство ми“ и у ромънскитѣ воеводи — „господство ми“ (*domnia mea*).

Императорската титла на българския господаръ била призната и отъ всички чужденци, не само сърби и руси, но и отъ гърци и италиянци. Византийцитѣ го наричатъ *βασιλεὺς*; въ венецианскитѣ, генуезскитѣ и неаполитанскитѣ грамоти — *imperator*. Папата само и маджаритѣ употрѣбявали тази титла въ твърде рѣдки случаи¹⁹. Следъ възстанието въ 1186 г. Петъръ и Асенъ се коронясали съ златна корона и обули червени ботуши — знакъ на императорско достоинство у византийцитѣ (*ἐρυθρά πέδιλα*)²⁰. Вече въ 1189 г. Петъръ се именува императоръ не само *на българии*, но и *на гърци*; отъ Фридриха I, обаче, той не получилъ потвърждение на своята титла²¹. Неговиятъ приемникъ Калоянъ, по примѣра на Симеона, Петра и Самуила, се обърналъ къмъ папата и получилъ отъ него *кралска корона*, обаче, въпрѣки това, той се именувалъ постоянно царъ (стр. 183). Пълната титла гласѣла: „въ Христа Бога благовѣрный царъ и самодержецъ всѣмъ Българомъ и Гръкомъ“²². Съ името „царъ на гърци“ се титулували, както ясно личи отъ грамотитѣ, надписитѣ и монетитѣ, всички царе отъ Петра до Иванъ Шишмана III; само Константинъ, съпругътъ на Мария Палеологъ, въ всички паметници се именува просто „царъ и самодержецъ Българомъ“²³.

Титлата *imperator Bulgarorum et Blacorum* намираме само въ нѣкои латински Калоянови писма до папата отъ 1202 и 1203 г. г.; по-нататъкъ у Villeharduin'a (*Roi de Blachie et de Bougie*); въ славянскитѣ извори нѣма никаква следа за това.

Монетитѣ ни даватъ по-основателни сведения за знаковетѣ на царското достоинство, отколкото писменитѣ паметници²⁴. „*Столтътъ*“ или „*престолътъ*“²⁵ е изобразенъ на най-старитѣ монети въ видъ на седалище съ два крака, украсено съ бисери; по-късно се явяватъ и облѣгала, а често и сжщински тронъ. Короната наричали *диадема* (*διάδημα*)²⁶. Петъръ се коронясалъ съ златна корона. Калоянъ получилъ отъ папата „*regium diadema*“, скиптъръ и хоругва съ образа на св. Петъръ. На монетитѣ короната е изобразена въ най-разнообразни форми. Обикновено тя е низка диадема съ бисери, отъ която се спускали покрай слѣпитѣ очи две ленти, украсени съ бисери и съ скъпоценни камъни; Иванъ Асенъ II и Светославъ носятъ полушарообразна корона, украсена и снабдена отгоре съ топка; Михаилъ Асенъ — жбчеста по западенъ образецъ, Михаилъ Шишманъ — корона-шлемъ съ споменатитѣ по-горе ленти, Срацимиръ — проста шапчица безъ бисери. На голѣмия образъ на царъ Александра въ ватиканския ръкописъ на българския преводъ отъ Манасиевия лѣтописъ виждаме, раздѣлено на шесть полета и украсено полукълбо съ гребенъ отгоре и съ бисерни ленти отъ двѣтъ страни. Коронацията обикновено ставала въ построената отъ Асена и Петра църква Св. Димитъръ въ политѣ на Трапезица (стр. 172). „Скиптърътъ“ (*σκήπτρον*) билъ отъ различна дължина и снабденъ на горния край съ кръстъ (при Срацимира — съ лилии), а на долния — съ топка. Едва на монетитѣ на Асена II се появява образа на държавата въ видъ на кълбо съ кръстъ. На монетитѣ между царя и царицата обикновено стои хоругва; понѣкога мѣстото ѝ заема кръстъ.

Държавниятъ гербъ билъ *лъвъ*; на срѣдновѣковнитѣ монети и печати, наистина, такъвъ нѣма, обаче, за него се говори въ по-новитѣ известия на XVII вѣкъ.